

ศีลธรรมและศาสนาในการพัฒนาชาติ

ปาฐกถา ชินแคลร์ ทอมป์สัน อนุสรณ์ ครั้งที่ ๖ พ.ศ.๒๕๖๒

โครงการ ๑๐๐ ปี ชาตกาล ศ.ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สดุดีซินแคลร์ ทอมป์สัน

วิทยาลัยพระคริสตธรรมในประเทศไทยและสภาคริสตจักรในประเทศไทย ได้ให้เกียรติแก่ผมอย่างสูง โดยเชิญให้แสดงปาฐกถาเป็นอนุสรณ์ครั้งที่ ๖ สำหรับซินแคลร์ ทอมป์สัน ประจำปี พ.ศ. ๒๕๑๒ นี้ ปาฐกถาในชุดอนุสรณ์นี้ที่แล้วมาทั้ง ๕ ท่านเป็นศาสนาจารย์และมหาเปรียญผู้เชี่ยวชาญในศาสนธรรมและศาสนศาสตร์ทุกท่าน ปีนี้เป็นปีแรกที่ท่านผู้อำนวยการเรื่องนี้ได้นำเอาผู้ที่อยู่นอกศาสนจักรอย่างผมมาแสดงปาฐกถาอนุสรณ์จึงทำให้ผมรู้สึกในเกียรตินี้เป็นพิเศษ และรู้สึกหวั่นไหวอยู่ว่าคำบรรยายนี้จะเป็นไปได้สมดังความประสงค์ของวิทยาลัยฯ และสภาคริสตจักรฯ หรือไม่ประการใด

วิลเลียม เจมส์ ซินแคลร์ ทอมป์สัน เป็นศาสนาจารย์ซึ่งเข้ามาบำเพ็ญประโยชน์สอนศาสนาที่วิทยาลัยนี้ตั้งแต่ปี ๒๔๘๐ ได้อุทิศสติปัญญาความสุขส่วนตัวของท่านเพื่อศิษยานุศิษย์ในประเทศไทยทั้งก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ตลอดมาจนสิ้นชีวิต ท่านทั้งหลายคงจำได้ว่า อาจารย์ซินแคลร์ ทอมป์สัน ถึงแก่กรรมโดยอุบัติเหตุรถไฟ และในวันเดียวกันก่อนการเดินทางครั้งสุดท้ายของท่านนั้น ท่านได้ช่วยอนุเคราะห์ห่มลินินโรครี้นที่ลำปางโดยแสดงปาฐกถา ได้ว่าที่ เก็บเงินบำรุงมลินินนั้น อาจารย์ซินแคลร์ ทอมป์สัน ได้ทำการค้นคว้าวิจัยวิชาศาสนาเปรียบเทียบโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปรียบเทียบระหว่างพุทธธรรมและคริสตธรรม โดยละเอียด เป็นที่น่าสรรเสริญยิ่งนัก เพราะประการหนึ่งครูบาอาจารย์ที่ประเสริฐนั้นย่อมไม่พึงพอใจในการสอนศิษย์ด้วยพื้นความรู้เดิมของตนแต่อย่างเดียว ย่อมต้องชวนขยายหาความรู้เพิ่มเติมด้วยการศึกษาวิจัยสืบสาววิชาการอันเลิศค่านำมาเผยแพร่ต่อไปอย่างมัววางมือ อีกประการหนึ่งเมื่อนักปราชญ์ทางศาสนาหนึ่ง หนึ่งคน หนึ่งอย่างอาจารย์ทอมป์สันเบิกใจและสติปัญญาให้กว้างศึกษาหลักธรรมและรายละเอียดของอีกศาสนาหนึ่ง เพื่อให้รู้แจ้งเห็นชัดนั้น ย่อมเป็นการกระทำที่น่าสรรเสริญ เพราะชอบด้วยเหตุผลทั้งในด้านวิชาการและทางปฏิบัติ สมควรแก่การสดุดีเป็นอย่างยิ่ง

ดังที่ได้เรียนไว้ตอนต้น ผมเองจัดได้ว่าเป็นฆราวาสนอกศาสนจักร ปราศจากความรู้สึกซึ่งในพุทธธรรมและคริสตธรรมและด้อยในปัจจัยสำคัญในทางศาสนา คือความศรัทธาแบบศาสนนิยม ถึงกระนั้นก็ตามผมมีความรู้สึกสรรเสริญและนิยมท่านศาสนาจารย์ทุกศาสนา ที่อุทิศโลกยศสมบัติและสละความทะเยอทะยานทางโลก ใฝ่แต่ธรรมสาระและธรรมวินัย นำเอาหลักธรรมเผยแพร่แก่สัตว์โลก โดยหวังช่วยให้พ้นทุกข์ บรรลุถึงสุขอันประเสริฐโดยทั่วหน้า

ตอนที่ ๑

ลัทธิของคนที่ไม่ศรัทธา

คริสตธรรมกับพุทธธรรมผสม

เมื่อเด็ก ๆ ผมได้มีโอกาสเข้าศึกษาในโรงเรียนซึ่งศาสนาจารย์ทางคริสตจักรนิกายคาทอลิกเป็นผู้ก่อตั้งและดำเนินการ ได้ศึกษาอยู่เป็นเวลา ๙ ปี และเป็นครูฆราวาสอยู่อีก ๔ ปีเศษในโรงเรียนนั้น ได้เริ่มคุ้นกับคริสต์ศาสนาตั้งแต่เล็ก ได้อ่านประวัติทั้งก่อนพระเยซูคริสต์และประวัติของพระเยซูโดยสรุปพอสมควร ครั้นต่อมาเมื่อออกไปศึกษาในยุโรป ก็ได้คุ้นกับนิกายอื่นของคริสต์ศาสนาซึ่งแยกและแตกต่างจากนิกายคาทอลิกออกไป นับว่าไม่สู้จะมีข้อแก้ตัวมากนักที่จะอ้างว่าไม่รู้เรื่องศาสนาคริสต์ ส่วนทางด้าน

ศาสนาพุทธเล่าก็ได้รับการอบรมทางบ้านมาตั้งแต่จำความได้ ชะรอยจะเป็นเหตุนี้กระมังที่ท่านอาจารย์ในวิทยาลัยนี้และสภาคริสตจักรฯ ถือเป็นข้อสนับสนุนให้เรียกตัวมาบรรยายในคราวนี้ ทั้ง ๆ ที่ปราศจากความเชี่ยวชาญลึกซึ้งในทางธรรม

ถ้าจะจำแนกประเภทของผลแห่งการอบรมศึกษาศาสนาและจริยธรรมแล้ว คงจะจำแนกได้เป็นผลทางตรงประเภทหนึ่ง ผลทางอ้อมประเภทหนึ่ง ผลทางตรงนั้นคือ ก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาเชื่อมั่นในคติสำคัญแห่งศาสนานั้น เช่น ในศาสนาคริสต์ก็เชื่อมั่นในพระผู้เป็นเจ้า เชื่อว่าความมุ่งหมายขั้นสุดท้ายของคริสตศาสนิกชนคือการมีชีวิตเริ่มใหม่ ถือกำเนิดในอาณาจักรและกษัตริย์แห่งพระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงไว้ซึ่งความจริงอันเลิศ ความงามอันเลิศ และความดีอันเลิศ ในศาสนาพุทธโดยแท้จริง (ไม่รวมถึงนิกายบางนิกายซึ่งถือพระพุทธเจ้าเป็นพระผู้เป็นเจ้าตามแบบไสยศาสตร์) ความมุ่งหมายขั้นสุดท้ายได้แก่การบรรลุถึงโลกุตระธรรม พ้นเสียจากความเกิดซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์หรืออีกนัยหนึ่งบรรลุถึงพระนิพพาน ผู้ที่สอนศาสนาย่อมมุ่งที่จะปลูกความศรัทธาเชื่อถือในจุดมุ่งหมายดังกล่าวเป็นลำดับ ซึ่งนับว่าเป็นผลทางตรงของการสอนศาสนานั้น ๆ

ส่วนผลทางอ้อมของการสอนศาสนา ซึ่งในที่นี้มีได้หมายความว่า เป็นผลที่สำคัญด้อยกว่าผลทางตรง ได้แก่ การปลูกฝังให้ผู้รับการสอนนั้นประพฤติดี มีธรรมจริยาวัตร รักษาศีล กล้าบาป เป็นต้น เป็นโลกียธรรม คือ ธรรมะซึ่งรักษาความดี ความงาม และความจริงไว้ในหมู่มนุษย์ ทำให้มนุษย์แต่ละคนประพฤติตามคำสั่งสอนนั้นมีจิตใจผ่องแผ้ว อยู่ร่วมกับผู้อื่นในครอบครัว ในหมู่มิตรสหาย ในวงงานและในสังคมได้ โดยมีสันติคือความสงบและโดยมีสุข

ที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นความเข้าใจส่วนตัวของผม อันเกิดจากความระลึกย้อนหลังไปถึงการสั่งสอนอบรมที่ได้มาจากบ้านและโรงเรียนทั้งทางด้านศีลธรรมและศาสนา ผลที่ผมจะเสนอจากการประเมินตนเองพอจะสรุปได้ว่า ผลทางตรงคือความศรัทธา สำหรับตัวผมนั้นแทบจะไม่มี แต่ผมเข้าใจว่าผมได้รับผลทางอ้อมทางศีลธรรมจรรยามากพอใช้ ซึ่งเห็นจะต้องขยายความให้ชัดสักเล็กน้อย ณ ที่นี้

ความจำเป็นของศรัทธา

การที่กล่าวว่าผมยังไม่สามารถรับผลทางตรง คือความศรัทธาเชื่อมั่นจากการศึกษาศาสนานั้น ก็เพราะยังไม่สามารถรับรองกับตนเองอย่างสุจริตใจว่า พระผู้เป็นเจ้ามีอยู่หรือไม่มี นิพพานเป็นจุดจบแท้จริงอย่างสมบูรณ์แน่ชัดหรือไม่ ที่กล่าวมานี้ไม่ได้คัดค้านว่า พระผู้เป็นเจ้าหรือนิพพานไม่มีแน่ เพียงแต่ว่าไม่แน่ใจสนิทว่ามีแน่ ประเด็นเรื่องที่พ้นไปจากชีวิตในโลกปัจจุบันนั้นเป็นเรื่องนอกเหนือไปจากโลกมนุษย์อย่างใด ในภาษาฝรั่งเรียกว่า Metaphysics ถ้าผมจะลำเอียงไปก็คงจะลำเอียงไปทำนองบอดสี่รับเอาแต่สิ่งที่เห็นประจักษ์ สิ่งที่ไตร่ตรองได้ด้วยเหตุผลเป็นสำคัญ จะแย้งว่าถ้าไม่เชื่อไม่มีความศรัทธาแล้วจะไม่ดีก็ยังไม่เห็นว่าจะไม่ดีอย่างไร เพราะการขาดศรัทธาดังกล่าวนี้ ถ้าจะถือเป็นข้อบกพร่องก็เป็นข้อบกพร่องเฉพาะตัว ไม่มีผลทำให้เกิดเสียหายแก่ผู้ใด ตราบใดที่ยังยึดมั่นในศีลธรรม และผู้ที่ปฏิบัติตามธรรมะแล้ว ถ้าพระผู้เป็นเจ้ามีจริง พระผู้เป็นเจ้าจะปล่อยให้ได้รับทุกขกรรมหรือ คงเป็นไปไม่ได้สำหรับพระผู้เป็นเจ้าที่ทรงพระมหากรุณาธิคุณอันไม่รู้จัก ถ้ามีพระนิพพานจริง ที่จะไม่บรรลุถึงความพ้นทุกข์นั้น คงเป็นไปไม่ได้เช่นเดียวกัน ฉะนั้นเมื่อไม่มีศรัทธาก็ต้องปล่อยไปตามบุญตามกรรม อนึ่ง การขาดความศรัทธาเชื่อมั่นในโลกุตระธรรม

บางประการนั้น ก็ใช้ที่จะปราศจากหลักการเสียทีเดียว ในกาลามสูตรตามพุทธประวัติก็ปรากฏมีพุทธโอวาท ดังนี้

“ท่านทั้งหลาย อย่าฟังเชื่อถือสิ่งใดเพียงแต่เพราะเหตุที่ได้ฟังตามกันมา หรือเพราะเคยเป็นเช่นนั้นต่อ ๆ กันมา ก็อย่าเชื่อ หรือโดยข่าวเล่าลือ ก็อย่าเชื่อ หรือโดยมีผู้อ้างตำรา ก็อย่าเชื่อ หรือโดยพึ่งเดาเอาเอง ก็อย่าเชื่อ หรือโดยคาดคะเนเอาเอง ก็อย่าเชื่อ หรือโดยการตรึกตรองตามอารมณ์ ก็อย่าเชื่อ หรือเพราะชอบใจว่าต้องกับลัทธิของตน ก็อย่าเชื่อ หรือเพราะเห็นว่าผู้พูดสมควรจะเชื่อถือ ก็อย่าเชื่อ หรือเพราะเห็นว่าสมณะผู้นี้เป็นครูเรา ก็อย่าเชื่อ แม้แต่คำของพระพุทธเจ้าที่สอนมานี้ ก็อย่าฟังเชื่อ ท่านจงเอาข้อที่ได้ยินได้ฟังไปตรึกตรองกรองดูด้วยเหตุผลจนเกิดความชัดแล้วจึงค่อยเชื่อ”

แท้จริงการเชื่อถือพระอย่างฉาบฉวยโดยไม่มีศีลธรรมค้ำจุนอยู่โดยมั่นคงนั้น ตามความเข้าใจของผมจะเป็นโทษยิ่งกว่าเป็นคุณ ผู้เรียกตนว่าพุทธศาสนิกชนไปเข้าวัดฟังเทศน์โดยมิขาด เข้าตักบาตรเป็นนิจศีล แต่สาย ๆ หน้อยพุดปด ฉ้อโกง และละเมิดศีลอื่น ๆ ย่อมเป็นคนเลว ไม่ว่าจะใช้มาตรฐานอะไรมาวัด เทียบได้กับคริสตศาสนิกชนซึ่งนึกว่ามีพิธีได้บาปทางศาสนาแล้วไม่กลัวบาป หรือนิสิตนักศึกษาซึ่งหัดให้สืบบนเสี้ยตั้งแต่เด็ก ๆ โดยบบนพระเจ้าของให้สอบได้ จะนำเครื่องสักการะมาเช่นไหว้ ดังนี้ ผมคิดว่าไม่ได้ปฏิบัติตามที่ตนเองคล่องธรรม

ปัญหาที่ผมใคร่จะวิเสษเกี่ยวกับหัวข้อของคำบรรยายนี้ก็คือ การที่ขาดศรัทธาดังกล่าวมาแล้วนั้น เป็นอุปสรรคแก่การพัฒนาชาติหรือไม่ คำตอบโดยสรุปของผมก็คือ (ก) ถ้าขาดศรัทธาแต่ไม่ละเมิดศีลธรรม ก็ยังไม่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาชาติ (ข) ถ้ามีศรัทธาและมีทั้งศีลธรรม ก็ยังไม่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาชาติ อาจจะเป็นการสะดวกสบายสำหรับบุคคลผู้มีศรัทธาด้วยซ้ำ และ (ค) ถ้าผู้ใดมีแต่ศรัทธา แต่ละเมิดศีลธรรม ผู้นั้นจะเป็นอุปสรรคแก่การพัฒนาชาติแน่นอน

เพื่อให้เกิดความเข้าใจแจ่มชัดขึ้น ผมเห็นสมควรที่จะกล่าวย้าว่า การที่ผมบังอาจมากล่าวในวิทยาลัยพระคริสตธรรมนี้ว่าศรัทธาไม่ใช่ปัจจัยสำคัญยิ่งยวดในการพัฒนานั้น จะได้ประสงค์ลบลู่ท่านอาจารย์ทั้งหลายและวิทยาลัยนี้ก็หาไม่ ความมุ่งหมายของผมต้องการแก้ความเข้าใจผิดในวงการศึกษาในประเทศไทย ที่ย้าเรื่องความศรัทธามากเกินไป ไม่ว่าจะเป็นการศรัทธาแบบฉาบฉวยหรือหน้าไหว้หลังหลอกก็ยังรับกันว่าดี ส่วนศีลธรรมไม่ย้าให้พอ คำโฆษณาชวนเชื่อในวิทยุกระจายเสียงของรัฐบาลก็ยังพูดได้ว่า คนที่ไม่เชื่อศาสนานั้นเป็นคอมมิวนิสต์หรือผู้ก่อการร้าย เด็ก ๆ ครูสอนมาแบบนี้จะเข้าใจไขว้เขว คนที่ไม่มีศาสนา แต่ประพฤติธรรมก็ควรได้รับการยกย่องนับถือ เพราะเป็นธรรมจारी อนึ่ง ผมใคร่เสนอว่าท่านศาสนาจารย์ทั้งหลายทั้งทางพุทธและคริสต์ อบรมสั่งสอนให้คนเราทั้งศรัทธาและศีลธรรม ถ้าสาธุศิษย์ได้รับทั้งศรัทธาและศีลธรรมไปจริง ๆ ก็เป็นสิ่งประเสริฐ จะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาชาติ แต่แม้ว่าสาธุศิษย์ของท่านจะบกพร่องไปในด้านศรัทธา หากมั่นคงทางด้านศีลธรรม ผลของการสั่งสอนอบรมของท่านก็เกิดเป็นบุญได้โดยสมบูรณ์แล้วทางการพัฒนาชาติ

ข้อเสนอดังกล่าวข้างต้นนี้ ผมจะขอขยายความต่อไปในคำบรรยายนี้ทั้ง ๓ ชั่วโมง ในขั้นนี้ผมใคร่จะกล่าวต่อไปถึงผลทางหลักศีลธรรมที่เราพึงได้จากศาสนาทั้งทางด้านคริสต์และด้านพุทธ และการนี้ก็จำเป็นที่ผมจะต้องพิจารณาระลึกถึงหลักศีลธรรมซึ่งตนเองยึดถือ อันเนื่องมาจากการอบรมทั้งพุทธและคริสต์ร่วมกันจนแยกไม่ออกชัดเจน หากผมนำเรื่องของตนเองมากล่าวมากเกินไปก็ขอได้โปรดให้อภัย

หลักศีลธรรมประจำตัว

หลักธรรมใหญ่ในชีวิตที่พอจะยึดถือได้นั้น ผมได้มาจากคริสต์ซึ่งลำดับไว้ดี ถูกใจผม เพราะจำง่ายและได้ความ กล่าวคือความจริง ความงาม และความดี แท้จริงทางศาสนาพุทธก็มีปรัชญาไปในทำนองเดียวกัน แต่ไม่ได้ลำดับไว้ในตำราให้ครบถ้วนในที่เดียวกันอย่างนี้ การลำดับโดยสมบูรณ์อย่างสั้น ๆ นี้ ทำให้ยึดถือประจำได้ง่าย ทำนองเดียวกับที่ทางพุทธสอนให้ท่องคุณพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งถือประจำใจได้ง่าย แต่ไม่ได้บ่งระบุตรงถึงหลักคุณธรรมที่เข้าใจชัด

ความจริง ความงาม และความดี ทั้ง ๓ ประการนี้เป็นคุณธรรมสำคัญในการพัฒนาทั้งบุคคล แต่ละคนและชาติหมู่คณะให้เจริญก้าวหน้ารุ่งเรืองไปโดยสมบูรณ์ดังนี้

ความจริงหรือที่ทางพุทธเรียกสังขะนั้น เป็นธรรมที่คนเราควรเฝ้าหาทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งทางวิทยาศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ ที่เห็นได้ง่ายคือ ความก้าวหน้าทางวัตถุ การอยู่ดีกินดี ซึ่งอาศัยวิทยาศาสตร์ช่วยอยู่มิใช่น้อย และวิทยาศาสตร์จะเจริญก้าวหน้าขึ้นได้ ก็โดยมนุษย์เราสามารถค้นพบความจริงจากโลกวิทยาศาสตร์ แล้วนำมาใช้ได้เป็นประโยชน์แก่มนุษยชาติ ความจริงทางวิทยาศาสตร์อย่างเดียวย่อมไม่เพียงพอ จำเป็นจะต้องได้สังขะทางสังคมศาสตร์ช่วยด้วยจึงจะแพร่ประโยชน์ทางวัตถุนั้นให้เป็นไปตามต้องการในหมู่ชนที่รวมกันเป็นสังคม ฉะนั้นสังขะจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาชาติอย่างหนึ่ง

ความงามเป็นคุณธรรมที่จิตใจของมนุษย์เรียกร้อง เพราะมนุษย์เราแตกต่างกับสัตว์เดรัจฉานก็ตรงที่เราไม่ได้อยู่ด้วยวัตถุอย่างเดียว เราต้องมีความพึงพอใจลึกซึ้งเข้าไปในจิตใจด้วยภาพศิลปะที่งดงาม คนที่มีหน้าตารูปร่างแซมซ้อย ภูมิประเทศที่ตรึงใจ ดอกไม้สีสวยมีกลิ่นหอม คำพูดที่จับใจ ดนตรีไพเราะ จินตภาพ นิพนธ์ วิกรรม และความเสียสละของมนุษย์ สิ่งเหล่านี้อยู่ในประเภทความงามทั้งนั้น รวมทั้งอาหารที่อร่อย สิ่งที่ต้องใจเมื่อสัมผัส และนักกีฬาที่สามารถกระทำสิ่งที่เกินปกติวิสัยของมนุษย์ สิ่งที่มีความงามเหล่านี้ทำความเจริญให้แก่ใจ นับเป็นปัจจัยสำคัญของความจำเริญของมนุษย์ ขาดเสียมิได้

ความดีนั้นเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงและกำกับโลก ถ้าโลกเรามีแต่ความชั่วเป็นเกณฑ์ มนุษย์จะเบียดเบียนซึ่งกันและกัน แทนที่จะช่วยกันบำรุงหมู่คณะให้เจริญ ในด้านความดีนี้ทั้งศาสนาพุทธและคริสต์ย้ำหนักย้ำหนา ชั้นแรกก็คือให้รู้จักแยกแยะว่าอะไรดีอะไรชั่ว คือทางพุทธเรียกว่าหิริโอตตปปะ ทางคริสต์เรียกว่ามโนธรรมหรือ Conscience ต่อมาก็มีศีลที่ห้ามมิให้ทำการบางอย่าง เพราะเป็นภัยแก่มนุษย์ และมีคำสั่งสอนให้มีธรรมะ คือการกระทำเป็นหน้าที่ต่อตนเอง ต่อครอบครัว และต่อหมู่คณะสังคมประเทศชาติ ความดีก็เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาทั้งคนและชาติ

สรุปความว่าหลักธรรมเรื่องความจริง ความงาม และความดีซึ่งเป็นหลักอันประเสริฐ ทั้งในด้านคริสต์และด้านพุทธนั้น ใช้ได้เป็นปัจจัยขั้นมูลฐานแห่งการพัฒนาชาติ

ทางไปสู่ธรรมคติ

เมื่อกำหนดแนกใจแล้วว่า ความจริง ความงาม และความดีเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาแล้ว จะมีหนทางที่จะนำไปสู่เป้าหมายดังกล่าวอย่างไรบ้าง

เรื่องนี้ผมหาสูตรจากคำสั่งสอนทางคริสต์ได้ยาก อาจจะเป็นเพราะไม่รู้แจ้งจริงก็เป็นได้ แต่เมื่อจะ

หวังฟังจากมรรค ๘ ของอริยสัจ ๔ ตามพุทธคติก็ไม่พอใจ เพราะมีแต่เรื่องให้คิดชอบทำชอบโดยไม่บอกว่าชอบอย่างไร ที่สุดไปพอใจเอาจากคำเทศนาทางพุทธ ซึ่งแสดงถึงจุดพละ คือ กำลัง ๔ ประการ ซึ่งพอจะนำมาใช้เป็นสูตรประจำใจสำหรับการพัฒนาตนเองและพัฒนาชาติได้

กำลัง ๔ ประการ ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการปฏิบัตินั้น ทางพุทธแสดงไว้ดังนี้

๑. ปัญญาพละ กำลังคือปัญญา
๒. วิริยพละ กำลังคือความพากเพียร
๓. อนวัชชพละ กำลังคือการทำสิ่งที่ไม่เป็นโทษ
๔. สังคหพละ กำลังคือการถือกุศลสงเคราะห์

ผมชอบใจสูตรนี้ เพราะเห็นว่าครบถ้วนบริบูรณ์อยู่ การที่จะฟังรู้ว่าอะไรเป็นวิชาหรืออวิชา อะไรเป็นความงามนั้น ต้องอาศัยปัญญาเป็นเบื้องต้น และต้องอาศัยปัญญาอีก เพื่อหาช่องทางไปสู่จุดหมายอันประเสริฐ แต่ปัญญาอย่างเดียวไม่พอ ถ้ารู้จริงแต่เกียจคร้านเสีย หรือเพิกเฉยเสีย ก็หาประโยชน์อันใดมิได้ ฉะนั้น จึงต้องใช้กำลังที่ ๒ คือ ความพากเพียร แต่มีเพียรและมีปัญญา ก็เหมือนรถมีเครื่องยนต์ มีผู้ขับขี่ชำนาญไม่พอต้องมีห้ามล้อและหางเสือ คือ สติ คอยเหนี่ยวรั้งไว้ไม่ให้ปฏิบัติสิ่งที่เป็นโทษและมีภัย นอกจากนั้นยังต้องคิดถึงผู้อื่น ต้องมีเมตตากรุณาเป็นที่ตั้ง ทำการสงเคราะห์ถือกุศลผู้อื่นให้พ้นทุกข์ได้ถึงสุข จึงจะเป็นความงามและความดีจริง

การที่นำเอาขนมของคริสต์มาผสมกับน้ำยาของพุทธนี้ผมไม่ได้หมายความว่า จะชักชวนให้ท่านผู้ฟังกระทำตาม เพียงแต่ใครจะเรียนว่า หลักธรรมของพุทธและคริสต์นั้นไม่ขัดกัน กลมกลืนกันได้ง่าย และหากเราเจริญวิภาสนาได้รับทิพยรสของทั้ง ๒ ศาสนา เราก็จะมีกุศลบุญเพิ่มขึ้น เพราะมีให้เลือกได้ง่าย คิดเอาแต่ที่ถูกต้องและประทับใจ เป็นสูตรจำได้ง่าย มาใช้ติดตัวเป็นสิ่งพิเศษประจำตัวได้สะดวกตายยิ่งขึ้น

หลักความเจริญแห่งสังคัม

ถึงแม้ว่าเราแต่ละคนจะได้รับธรรมทางพุทธ หรือทางคริสต์ หรือทั้ง ๒ ทางมาใส่ใจ ทำให้มีหลักเกณฑ์ในการดำเนินชีวิตให้เป็นไปโดยดีก็ตาม และถึงแม้ว่าหลักธรรมทางศาสนาทั้งสองจะมีลักษณะเป็นอมตะและอกาลิก คือใช้ได้ตลอดไปไม่มีวันตาย และใช้ได้ทุกกาลเทศะก็ตาม สำหรับผมเองรู้สึกว่าเป็นสังคัมปัจจุบันย่อยมีลักษณะพิเศษประจำสมัย และหลักธรรมจากศาสนาโดยทั่วไปนั้น แม้จะใช้ได้แก่ลักษณะพิเศษนี้ แต่ก็อาจจะมี ความหมายกว้างขวางเกินที่มนุษย์ธรรมดาจะเข้าใจได้แน่ชัดประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งเห็นว่า ถ้าเราเอาหลักธรรมอมตะทั้ง ๒ ศาสนานี้มาเป็นรากฐานและปลูกฝังหลักขึ้นบนฐานอันมั่นคงนั้นเสียเอง คงจะเหมาะสมและยึดเป็นคติประจำใจได้ง่ายกว่า ด้วยเหตุนี้ผมจึงพยายามศึกษาพยายามวางหลักซึ่งเป็นของตนเอง แต่มีพุทธธรรมและคริสต์ธรรมรองรับอยู่เป็นฐานสำหรับการศึกษาและพัฒนาสังคัมในกาลปัจจุบันให้เจริญขึ้น แล้วนำหลักนั้นมาเสนอต่อนักเรียนในรุ่นปัจจุบัน รู้สึกว่าสะดวกและได้ผลดีกว่าที่จะเสนอคติธรรมตามแบบศาสนาโดยไม่ดัดแปลง

ฉะนั้นเมื่อเราถามตัวเราเองว่า สังคัมปัจจุบันนี้อาศัยคุณธรรมอะไรบ้างจึงจะเจริญพัฒนาได้ คำตอบของผมก็จะเป็นดังนี้คือ

๑. หลักสมรรถภาพ
๒. หลักเสรีภาพ
๓. หลักยุติธรรม
๔. หลักเมตตากรุณา

ซึ่งผมจะขอบรรยายความในปาฐกถาชั่วโมงที่ ๒ ต่อไป ในที่นี้จะขออธิบายแต่เพียงว่าสมรรถภาพนั้นเป็นคุณธรรมที่ใกล้เคียงกับหลักความจริง และต้องใช้ปัญญาพลังและวิริยะพลังเป็นเครื่องมือ เสรีภาพและความยุติธรรมเกี่ยวข้องกับจิตใจของมนุษย์ที่มีศักดิ์ศรี ทำนองเดียวกับความงาม คือก่อให้เกิดความงามขึ้นในสังคมมนุษย์ ต้องใช้อ่อนวัชพลังเป็นกำลังนำไปสู่ ส่วนเมตตากรูณานั้นตรงกับความดีและอาศัยสังคหพลังเป็นสื่อ

ท่านนักธรรมทั้งทางพุทธและทางคริสต์อาจจะติเตียนผมได้ว่า ผมผสมผสานเอาแพะชนแกะปนกันยุ่ง แต่ผมเชื่ออยู่แก่ใจของตนว่า อย่างน้อยก็เป็นเรื่องที่เรแต่ละคนเข้าใจได้ง่าย เหมือนอาหารที่เราปรุงขึ้นเองให้ถูกปากของเรา

ตอนที่ ๒

ลักษณะของสังคมที่เจริญและหลักการพัฒนา

ทางเจริญของสังคม

สังคมจะเจริญรุ่งเรืองได้ต้องเป็นสังคมที่สมรรถภาพ ๑ บุคคลในสังคมนั้นมีอิสระเสรีภาพ ๑ มีความยุติธรรมครอบงำอยู่ ๑ และคนในสังคมนั้นมีความเมตตากรุณาซึ่งกันและกัน ๑

สมรรถภาพ ในที่นี้หมายถึง ความสามารถของบุคคลในสังคมที่จะประกอบกิจต่าง ๆ ให้มีผลเป็นประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น อัตตประโยชน์ที่ว่ามีแบ่งออกได้เป็น ๓ คือ ประโยชน์ทางวัตถุ ประโยชน์ทางปัญญา และประโยชน์ทางธรรมะ ประโยชน์ทางวัตถุได้แก่ การอยู่ดีกินดี ทำให้สุขภาพ ประโยชน์ทางปัญญา ได้แก่ การสร้างสรรค์ความงามให้เกิดขึ้นในประเภทต่าง ๆ ทำให้เจริญใจ และประโยชน์ทางธรรมะได้แก่ ความอับเฉาในดวงจิตเพราะความรู้สำนึกว่ามีอะไรเกิดขึ้น ความสามารถมาจากปัญญาโดยกำเนิดทางหนึ่ง และมาจากการศึกษาอบรมอีกทางหนึ่งและเมื่อบุคคลในสังคมมีความสามารถเป็นเบื้องต้นแล้ว บุคคลเหล่านั้นก็ย่อมจะรู้จักสะสมความสามารถขึ้นมาเป็นทุน ประกอบขึ้นเป็นเครื่องมือ เครื่องจักร เครื่องกล ทำให้มีสมรรถภาพสูงขึ้นสืบต่อไป วิธีใช้เครื่องมือและความสามารถของบุคคลประกอบกันนั้น ก็ยิ่งส่งเสริมวิชาการและความถนัดให้สูงขึ้น เป็นมรดกตกทอดแก่ชนรุ่นต่อ ๆ ไป ฉะนั้นสมรรถภาพในที่นี้จึงควรแยกได้ว่าเป็นทั้งสมรรถภาพในปัจจุบันและสมรรถภาพอันเป็นทุนสำหรับอนาคตของสังคม การสะสมทุนทางวิชาการต้องอาศัยการวิจัยเป็ยสำคัญ ฉะนั้น ประเทศใดไม่มีการวิจัย เฉพาะอย่างยิ่งในมหาวิทยาลัย หรือมีการวิจัยแบบหนึ่งประชุมกันเฉย ๆ หรือแบบวิจัยด้วยลมปากอย่างบางแห่ง ประเทศนั้นจะต้องด้อยในเชิงสะสมทุนเป็นแน่ อนึ่งความสามารถของบุคคลแต่ละคนเมื่อมีการประสานซึ่งกันและกันโดยวิธีจัดการที่ดีและวิธีบริหารที่ดี ย่อมทำให้เกิดความสามารถส่วนรวม ซึ่งสูงกว่าผลบวกธรรมดาของความสามารถของแต่ละคน โดยสรุป สมรรถภาพของสังคมเป็นกำลังชักจูงให้สังคมและบุคคลในสังคมเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปนี้แหละเป็นเรื่องที่เราเรียกว่าการพัฒนา

เสรีภาพของมนุษย์เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์แตกต่างกับสิ่งของปราศจากชีวิต หรือเครื่องยนต์กลไก หรือสัตว์เดรัจฉาน ถ้ามีแต่สมรรถภาพแต่ปราศจากเสรีภาพของบุคคล สังคมนั้นก็เป็นสังคมหุ่น แม้จะมีกำลังทำให้เจริญได้ ก็จะเจริญไปได้ไม่ตึก เพราะผลของความสามารถนั้นคงจะมีไปในทำนองเดียวกัน สำหรับทุกคน เสรีภาพทำให้มนุษย์เราสามารถเลือกจุดหมายและวิถีทางแห่งชีวิต และการประกอบกิจของตนได้ตามใจชอบ และใจของมนุษย์รวมทั้งรสนิยมและความเอนเอียงย่อมต่าง ๆ กันออกไป เมื่อมีความแตกต่างกัน สังคมนั้นย่อมจะมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น อนึ่ง เมื่อมนุษย์เราทำอะไรด้วยใจชอบ คือด้วยฉันทะตามคติของพุทธศาสนา ท่านว่าจะทำได้ผลดีกว่าทำโดยไม่ชอบ ฉันทะใจทำ เสรีภาพจึงเป็นสิ่งที่ส่งเสริมปัญญา อันเป็นอนุสณิแห่งสมรรถภาพตามคริสตคติ มนุษย์แต่ละคนเกิดมามีศักดิ์ศรีของตนติดตัวมา ตั้งแต่พระผู้เป็นเจ้าประทานให้ ศักดิ์ศรีนี้จะลบเลือนเสียมิได้ ฉะนั้นเสรีภาพจึงเป็นหลักสำคัญในการพัฒนาชาติ ไม่ว่าจะพิจารณาจากแง่พุทธคติหรือคริสตคติ และฉะนั้นหลักการประชาธิปไตยจึงเป็นหลักการที่ควรส่งเสริมสนับสนุนอย่างจริงจัง มิใช่แต่ลมปาก อุปสรรคสำคัญของหลักประชาธิปไตย คือ ความโลภอย่างหนึ่ง กับความทะนงนึกว่าตนวิเศษอีกอย่างหนึ่ง เลยทำให้เพิกเฉยต่อและทำลายซึ่งสิทธิและศักดิ์ของผู้อื่น เป็นการเหี้ยมร้ายไว้ไม่ให้โอกาสที่ชาติบ้านเมืองจะเจริญพัฒนาได้อย่างสมบูรณ์

มนุษย์เราในสังคมนั้น ผูกพันให้อยู่ร่วมกันได้ก็โดยมีกฎแห่งความยุติธรรมกระชับอยู่ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นคติของทั้งศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ การที่สังคมจะอยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหรือที่เราเรียกว่ามีสามัคคีธรรมนั้น ก็ต้องอาศัยความยุติธรรมเป็นที่ตั้ง ความน้อยใจ ความริษยา ความแค้นแค้นชิงดี ย่อมเกิดจากความรู้สึกนึกหรือระแวงว่าอาจจะเกิดความอยุติธรรมขึ้น และย่อมเป็นชนวนให้เกิดทุกข์สันติสุขปลาสนาไป ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของสังคมเดียวของชาติเดียวกันเป็นเรื่องระหว่างชาติ ถ้าขาดความยุติธรรมภายในชาติ บ้านเมืองไม่มีชื่อไม่มีแป ก็เกิดเหตุร้ายจลาจลภายในชาตินั้น ถ้าเป็นเรื่องระหว่างชาติก็ย่อมเกิดกบฏและสงคราม ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าความยุติธรรมนำไปสู่สันติ และสันติเป็นมูลฐานแห่งการพัฒนา

มนุษย์เราเกิดมามีร่างกายและปัญญาสมองไม่เสมอกัน บางคนฉลาด บางคนโง่ บางคนพิการ บางคนแข็งแรง และบางคนก็ประสพภัยพิบัติในระหว่างดำรงชีวิตอยู่ บางคนเกิดมาในถิ่นฐานที่มีช่องทางจะศึกษาเล่าเรียนได้สะดวกตาย บางคนอยู่ในชนบทห่างไกลความเจริญ เหล่านี้เป็นต้น เมื่อเริ่มต้นก็เกิดความอยุติธรรมเสียแล้วเช่นนี้ ก็เป็นหน้าที่ของสังคมที่จะจัดปิดเป่าความไม่เสมอภาคนั้นให้น้อยลงที่สุดที่จะกระทำได้ ดังที่ประธานาธิบดีแมกไซไซกล่าวไว้ว่า “ใครเกิดมามีน้อย ควรจะได้รับให้มากจากกฎหมาย” ธรรมข้อนี้ก็คือ ความเมตตาการุณยานั้นเอง ตามความเห็นของผมกฎที่บางคนเรียกว่ากฎแห่งกรรม เช่นเด็กเกิดมาตาบอดแล้วเราเฉยเสีย อ้างว่าเพราะชาติก่อนเขาทำบาป จึงมาตาบอดชาตินี้เป็นความเชื่อที่ร้ายแก่พุทธคติอย่างยิ่ง และผู้ใดกอบโกยลาภยศด้วยมิฉฉาชีพแล้วภายหลังพยายามไถ่บาปด้วยการให้ทานแบบที่เรียกกันว่า Charity นั้น การทำบุญให้ทานชนิดนี้ไม่ชอบด้วยหลักธรรมทั้งด้านพุทธและด้านคริสต์ เป็นเรื่องที่อนุโลมเข้าในหลักเมตตาการุณยานี้ได้ หลักความเมตตาการุณยานี้สืบเนื่องสัมพันธ์กับหลักเสรีภาพ คือ ศักดิ์ศรีของมนุษย์แต่ละคน ผู้ที่อ่อนแอกว่าย่อมพึงมีสิทธิเรียกร้อง ไม่ใช่คอยรับทานจากผู้แข็งแรงกว่า และผู้ที่แข็งแรงกว่าฉลาดกว่าจะต้องรู้จักยับยั้งไม่กอบโกยด้วยความโลภ เพื่อเปิดโอกาสให้มีความยุติธรรม

ทางสังคม ความเมตตาการุณาเป็นธรรมะสำคัญของสังคม เพราะสมรรถภาพอย่างเดียว อาจจะทำให้เกิด ความยุติธรรม ต้องอาศัยความเมตตาการุณาด้วย สังคมนั้นจึงจะเจริญพัฒนาโดยสมบูรณ์

คติในการวางแผนพัฒนาชาติ

เมื่อพิจารณาเห็นชัดแล้วว่า ชาติที่จะเจริญได้ต้องมีลักษณะ ๔ ประการ ดังกล่าวมาข้างต้น คือ มีความสามารถ มีเสรีภาพ มีความยุติธรรม และมีความเมตตาการุณาภายในชาตินั้นแล้วการวางแผน พัฒนาก็ย่อมต้องกระทำภายในกรอบแห่งหลักทั้ง ๔ ประการนั้น

การวางแผนพัฒนานั้น คนส่วนใหญ่เข้าใจว่า เป็นเรื่องเศรษฐกิจและสาธารณูปการ (การศึกษาและ สาธารณสุข) เป็นสำคัญ และถือว่าเป็นเรื่องของนักเศรษฐศาสตร์และนักสังคมศาสตร์ แท้จริงถ้าวิเคราะห์ ไปโดยลึกซึ้งแล้ว จะเห็นว่าเรื่องของการพัฒนาชาติเป็นเรื่องของวิชาการทุกแขนง รวมทั้งวิชาศีลธรรม จรรยาด้วย เมื่อเราจะปลูกบ้าน เราจะต้องปรับเนื้อที่ดินและก่อรากฐานให้แน่นแผ่นดินเสียก่อน หรือถ้าเรา จะปลูกพืชหวังผลเราก็จะต้องบำรุงที่ดิน หาดินอาหารพืช หาน้ำมารด และจะต้องเตรียมคน เตรียมพาหนะ เตรียมยุงฉางไว้เป็นอุปกรณ์ให้พร้อม

ฉันใดก็ฉันนั้น การหว่านพืชพัฒนาจะหวังผลนั้น ก็ต้องเตรียมสิ่งต่าง ๆ อันเป็นอุปกรณ์ไว้ให้พร้อม จึงจะได้ผลดีและสมบูรณ์ ถ้าไม่เตรียมอุปกรณ์ไว้ให้พร้อมก็พัฒนาได้เหมือนกัน แต่จะไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร เสมือนหว่านเมล็ดพืชลงไปในนาที่ขาดน้ำหรือธาตุที่เป็นอาหารพืช

สถานการณ์ต่าง ๆ อันเป็นคุณแก่การพัฒนานั้น พอจะสรุปได้ดังนี้ (ก) ชาติมีความสงบเรียบร้อย ทั้งภายในและภายนอกและระบบการบริหารราชการแผ่นดินดีพอสมควร (ข) เป้าหมายในการพัฒนาดีและ ถูกต้อง (ค) กระบวนการดำเนินงานพัฒนาเป็นไปโดยรอบคอบ (ง) มีการใช้อำนาจในการพัฒนาแต่พอ ควรและมีวิธีการที่จะป้องกันมิให้ใช้อำนาจไปในทางที่เป็นภัย

ทั้ง ๔ ประการนี้ จะขอขยายความดังนี้

(ก) ความสงบและการบริหารเรียบร้อย การวางแผนพัฒนาเป็นการวางแผนลงทุนสำหรับชาติ เพื่อ ให้เกิดผลในอนาคตทั้งใกล้และไกล เพราะฉะนั้นการลงทุนและการเก็บผลจะกระทำไม่ได้ดีถ้าบ้านเมืองไม่ เป็นปกติสุข ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือชวาเนา ชาวไร่ ในเขตที่มีการรบพุ่งต่อสู้กัน จะหว่าน จะปลูก จะเก็บ เกี่ยวไม่ได้สะดวก ประเทศเวียดนาม ลาว ไนจีเรีย และประเทศอื่น ๆ ที่มีสงครามชับเคี้ยวอยู่ ไม่มีทาง วางแผนแม้แต่ล่วงหน้าเพียง ๒-๓ เดือน เพราะไม่ทราบแน่ชัดว่าจะเกิดอะไรขึ้น สงครามระหว่างประเทศ และ สงครามโลกย่อมขัดขวางการวางแผนพัฒนาอย่างที่เรารู้กันอยู่แล้ว แม้แต่เพียงมีการคุกคามว่าจะโจมตีกัน เช่น กรณีมาเลเซียกับอินโดนีเซียประจันหน้ากัน ก็ทำความเสื่อมเสียแก่การจำเจริญเศรษฐกิจและ สังคมของทั้ง ๒ ประเทศ

ความไม่สงบดังกล่าวข้างต้นไม่จำเป็นจะต้องเป็นการคุกคามด้วยอาวุธโดยชัดแจ้ง เมื่อใดการบริหาร ราชการแผ่นดินบกพร่องถึงขนาดชนิดที่เราเรียกกันว่า บ้านเมืองไม่มีชื่อมีแป แม้ว่าจะไม่มีคอมมิวนิสต์มา ก่อการร้าย ก็จะทำให้ชาตินั้นรวนแระ พัฒนาอย่างไรไม่สำเร็จ ลักษณะของความระส่ำระสายนี้พอจะยกเอา คำพรรณนาเรื่องเมืองสาวัตติ ในมุสทบทบรรพกิจมาแสดงเป็นอุทาหรณ์ได้ คือ

อยู่มาหมูฆ่าเฝ้า	ก็หาเยวนารี
ที่หน้าตาดดี	ทำมโหรีที่เคหา
เข้าคำรำสีซอ	เข้าแต่หอส่อกามา
หาได้ให้กรียา	โลโกพาให้บ้ำใจ
ไม่จำคำพระเจ้า	เหไปเข้าภาษาไสย
ถือดีมีข้าไป	ฉ้อแต่ไพรใส่ชื่อคา
คดีที่มีคู่	คือโกหมูเจ้าสุภา
ใครเอาข้าวปลามา	ให้สุภาก็ว่าดี
ที่แพ่แก่ชนะ	ไม่ถือพระประเวณี
ขึ้นอกก็ได้ดี	ไล่ดำตีมีอาญา
ที่ชื่อถือพระเจ้า	ว่าโง่งเง่าเต่าปูปลา
ผู้เฒ่าเหล่าเมธา	ว่าใบ้ำสาระยา
ภิกษุสมณะ	เล่าก็ละพระธรรม
คาถาว่าลำนนำ	ไปเร่รำทำเฉโก
ไม่จำคำผู้ใหญ่	ศึระะไม้ใจโยโส
ที่ดีมีอีกโซ	ข้าขอโมทนาไป
พาราสาเวถิ	ใครไม่มีปรานีใคร
ดูดีถือแกใจ	ที่ใครได้ใส่เอาพอ
ผู้ที่มีฝีมือ	ทำดูดีไม่ซื่อขอ
ไล่คว่าผ้าที่คอ	อะไรล่อก็เอาไป
ฆ่าเฝ้าเหล่าเสนา	มิได้ว่าหมูฆ่าไท
ถือน้ำรำเข้าไป	แต่น้ำใจไม่นำพา
หาได้ใครหาเอา	ไพรฟ้าเศร้าเปล่าอุรา
ผู้ที่มีอาญา	ไล่ตีดำไม่ปรานี

ความยุ่งยากทั้งมวลที่พรรณนามานี้ สรุปลงได้เกิดเพราะ (๑) ความมัวเมาในกามตัณหา (๒) ความโลภ (๓) ไม่ถือศีลธรรมแต่ถือไสยศาสตร์ (๔) การฉ้อราษฎ์บังหลวง (๕) โรงศาลไม่ให้ความยุติธรรม (๖) ไม่เคารพความดี เห็นผิดเป็นชอบ (๗) ใจเหี้ยมโหดปราศจากเมตตากรุณา ถืออำนาจเป็นธรรม (๘) ข้าราชการไม่ปฏิบัติหน้าที่ และข่มเหงราษฎร

ลักษณะวิบากเช่นนี้ วิธีแก้ไขมีอยู่ ๒ ประการคือ การอบรมสั่งสอนศีลธรรมในมวลชนและข้าราชการทั่วไปให้ได้ผล ไม่ว่าจะใช้ศาสนาพุทธหรือคริสต์ หรือศาสนาอื่นใดเป็นหลักประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งต้องพยายามเฟ่งเลี้ยงที่ผู้ใหญ่ในราชการ เพราะถ้าผู้ใหญ่ดีและควบคุมผู้น้อยได้ จะช่วยให้ผู้น้อยเข้าทำนองคลองธรรมได้ง่ายขึ้น พุทธภาษิตมีใจความว่า “ผู้นำควรตั้งอยู่ในธรรมเสียก่อน หมูคุณะจึงสวัสดีได้” และขยายความว่า “เมื่อฝูงโคข้ามไปอยู่ ถ้าโคผู้นำฝูงไปคด โคเหล่านั้นย่อมไปคดทั้งหมด ในหมู

มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นผู้นำ ถ้าผู้นั้นประพฤติธรรม ประชาชนนั้นก็ประพฤติธรรมเหมือนกัน แวนแคว้นทั้งหมดก็ได้ประสบความสำเร็จทุกข์ ถ้าผู้ใดโค่นำผู้ไปตรง โคเหล่านั้่นยอมไปตรงทั้งหมด ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นผู้นำ ถ้าผู้นั้นประพฤติธรรมประชาชนออกนั้นก็ยอมประพฤติธรรมเหมือนกัน แวนแคว้นทั้งหมดยอมได้ประสบความสำเร็จ”

(ข) เป้าหมายในการพัฒนา การพัฒนาบ้านเมืองอย่างที่เราเข้าใจกันโดยทั่วไปนั้น หมายถึงการเพิ่มรายได้ของประชาชนในบ้านเมืองให้อยู่ดีกินดีขึ้น มีพละนามยดี และมีการศึกษาดี จะทำอย่างไรให้ถึงจุดหมายนี้ จะได้กล่าวในวรรคต่อไปตอนที่พูดถึงขบวนการดำเนินงาน ในที่นี้จะขอขยายความถึงคำว่าพัฒนาที่กล่าวมาข้างต้นนั้นว่า ยังไม่ได้ความบริบูรณ์จริง ๆ ถ้าไม่ขยายความให้ชัดและเป้าหมายบกพร่องอยู่ จะไม่ได้ผลสมความมุ่งหมาย

เป้าหมายที่ถูกต้องสมบูรณ์ของการพัฒนาชาตินั้น ต้องให้ครบองค์ ๓ ประการคือ

(๑) ต้องพยายามเพิ่มรายได้และสุขภาพของประชาชนในชาติ โดยคำนึงถึงประโยชน์ปัจจุบันและประโยชน์อนาคต ถ้าเราลงทุนมาก ทรัพย์ที่จะนำมากินและใช้ในปัจจุบันย่อมน้อยลง ถ้าเราลงทุนน้อยเกินไป เราอาจจะอยู่ดีกินดีถึงขนาดในปัจจุบัน แต่อนาคต ประโยชน์จะน้อยไป ฉะนั้น จึงจำต้องรักษาดุลระหว่างปัจจุบันและอนาคตให้ดีให้เหมาะ ให้ความยุติธรรมแก่คนรุ่นนี้และรุ่นหน้าพอควร

(๒) ต้องพยายามรักษาเสถียรภาพในการพัฒนา คำว่าเสถียรภาพนี้หมายความว่า สภาพที่ไม่เป็นการระส่ำระสาย เพราะถ้าเกิดความระส่ำระสายในเศรษฐกิจแล้ว ปัญหาทางการเงิน เศรษฐกิจ และสังคมจะเกิดขึ้น ทำให้พัฒนาไม่ได้ผล ตัวอย่างเช่น สมมติว่ารัฐบาลเก็บภาษีอากรน้อยเกินไป คือน้อยกว่าที่ควรจะนำมาลงทุน และเวลาจะลงทุนก็พิมพ์ธนบัตรขึ้นให้มาก เอาเงินที่สร้างจากอากาศธาตุนั้นมาใช้จ่าย กฏแห่งเศรษฐกิจย่อมจะทำให้เกิดผล คือเงินเฟ้อ ราคาสินค้าอุปโภคบริโภคสูงขึ้นรวดเร็ว เพราะคนมีเงินมากกว่าของที่ซื้อ ในกรณีเช่นนี้ การลงทุนของรัฐบาลและเอกชนย่อมไม่มีความแน่นอน คาดคะเนยาก ไม่มีเสถียรภาพทั้งค่าของเงินตราและการประกอบอาชีพการพัฒนาย่อมมีผลลวนเรดที่ปรากฏอยู่ในหลายประเทศ เช่น อินโดนีเซียเมื่อ ๔-๕ ปีก่อน เป็นต้น การรักษาเสถียรภาพเป็นวิชาทางการเงิน การธนาคาร และการคลัง

(๓) ต้องพยายามกระจายผลให้ทั่วถึงกันในหมู่ชาติเดียวกัน ไม่ใช่แต่พิเคราะห์ดูแต่เฉพาะอัตราเฉลี่ยส่วนรวมของชาติ อย่างในประเทศไทย เราเห็นได้ชัดเจน คือ ในกรุงเทพฯ และภาคกลาง ประชาชนมีรายได้เฉลี่ยถึงประมาณ ๓ เท่าของประชาชนในอีสาน และถ้าเรายิ่งพัฒนา ผลของการพัฒนานั้นตกอยู่กับคนในเมืองหลวงได้ง่ายกว่าที่จะไปได้แก่คนในชนบทในโลกนี้คนที่รวยแล้วยิ่งรวยขึ้นง่ายกว่าคนจน และคนจนยิ่งวันก็ยิ่งจน ถ้าเราใช้หลักความยุติธรรมและความเมตตากรุณาในสังคมเป็นที่ตั้งแล้ว ก็จะต้องตั้งเป้าหมายพัฒนาให้เกิดผลมากเป็นพิเศษสำหรับชาวนาและชาวชนบท ในทางปฏิบัติข้อนี้หมายความว่า ใช้เงินลงทุนให้มากสำหรับชนบท และยับยั้งไว้บ้างในเมืองหลวง และแม้แต่ภายในเมืองหลวงเอง ก็ควรมุ่งให้เกิดประโยชน์แก่คนยากจนเป็นพิเศษ

การวางเป้าหมายข้อนี้ นักพัฒนาจะต้องอาศัยศีลธรรมเป็นหลักสำคัญ

(ค) กระบวนการดำเนินงานพัฒนา เรื่องนี้เป็นเรื่องทางวิชาการมากกว่าเรื่องอื่น ๆ ที่ได้บรรยาย

มาแล้ว แต่พอจะกล่าวง่าย ๆ โดยทั่วไปว่า การพัฒนาเป็นเรื่องของการลงทุนและการคาดคะเนผล ฉะนั้น จึงต้องนำผลที่คาดคะเนต่าง ๆ นั้นมาเปรียบเทียบกัน ในการนี้หลักวิชาเศรษฐศาสตร์ที่นำมาใช้ก็เป็นหลัก ธรรมดาไม่ใช่หลักพิสดารอะไรออกไป และการดำเนินงานในกระบวนการพัฒนานี้เป็นการดำเนินงานโดย แบบแผนระเบียบวิธีปฏิบัติธรรมดาไม่แตกต่างอะไรกับการประกอบกิจการหรือปฏิบัติราชการโดยปกติ คือ ลงทุนให้น้อยที่สุด ให้ได้ผลมากที่สุด และต้องกระทำโดยรอบคอบแม้ว่าจะต้องเร่งทำ ผมขอย้ำในเรื่องหลัก ธรรมดา ซึ่งตรงกันข้ามกับวิธีพัฒนาแบบอูตริ ในกระบวนการพัฒนานั้น เราจะทำให้เกิดผลดีได้ก็ด้วยมี ความรอบรู้ลึกซึ้งในเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ เช่นนี้เรียกว่าใช้หลักธรรมดา วิธีพัฒนาแบบอูตรินั้นหมาย ถึงการละเลยเสียซึ่งทฤษฎี ฝืนหลักธรรมชาติ มนุษย์เราฝืนใจมนุษย์ด้วยกันได้นับว่าเก่ง แต่มนุษย์ไม่ เก่งพอที่จะฝืนหลักเศรษฐศาสตร์หรือทฤษฎีวิชาอื่นใด ถ้าฝืนเข้าเมื่อใดผลจะประสบเป็นหายนะเมื่อนั้น

ข้อที่ควรคำนึงถึงเป็นพิเศษในกระบวนการพัฒนานี้คือ ควรจะทำอะไรก่อนอะไรหลัง รัฐบาลควร ทำอะไรและเอกชนควรทำอะไร

เนื่องด้วยทรัพยากรของชาติมีจำกัด เวลาที่มีจำกัด คนที่มีฝีมือก็มีจำกัด เราจะทำอะไรเพื่อพัฒนา พร้อม ๆ กันทุกอย่างคงไม่ได้แน่ ฉะนั้นจึงจำต้องทำเรื่องสำคัญก่อน เอาเรื่องสำคัญน้อยไปทำทีหลัง เรื่องที่สำคัญมากกว่าอื่น ๆ นั้น คือ เรื่องที่เมื่อทำสำเร็จแล้ว จะช่วยให้ทำอย่างอื่นได้สะดวกและได้ผลดี ยิ่งขึ้น การพัฒนาคนและแรงงานอยู่ในประเภทนี้ เพราะถ้ามีคนดีมีฝีมือแล้วย่อมจะช่วยให้มีฝีมือไปทำ อย่างอื่นได้สะดวก การจัดการ การคลัง การเงิน ให้มีระเบียบเรียบร้อย การตัดถนน การจัดการท่าเรือ และ การขนส่งต่าง ๆ ให้มีสมรรถภาพดี ย่อมอยู่ในประเภทสำคัญเหล่านี้ทั้งนั้น อนึ่ง ในการดำเนินงานพัฒนา นั้น นักเศรษฐศาสตร์มักจะเพ่งเล็งแต่เฉพาะเรื่องเศรษฐกิจ ถ้าเป็นเช่นนี้จะนับว่ามีการพัฒนาสมบูรณ์มิได้ จำต้องพิจารณาเลยไปถึงพัฒนาการทางสังคมด้วย ซึ่งหมายถึงการศึกษา สาธารณสุข สาธารณูปการ และ นอกจากนั้นนักเศรษฐศาสตร์ควรคำนึงถึงหลักใหญ่แห่งชีวิตคือ ความงาม ศิลป กวีนิพนธ์ และดนตรี ต้อง อยู่ในข่ายแห่งการพัฒนาขึ้นสำคัญ การวิจัยในมหาวิทยาลัยเล่าก็เป็นการส่งเสริมสัจจะและปัญญา ควรเป็น เรื่องเอกของกระบวนการพัฒนาด้วย

ในประเด็นที่เป็นปัญหาหาระหว่างรัฐบาลและเอกชนนั้น เป็นเรื่องของลัทธิการเมืองอย่างหนึ่ง กับเป็น เรื่องของการเคารพสิทธิในบุคคลอีกอย่างหนึ่ง ลัทธิคอมมิวนิสต์และโซเซียลิสต์อย่างจัดถือว่ารัฐบาลควร ทำเสียทั้งหมดที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจของประเทศ เอกชนควรเป็นเครื่องมือรัฐบาลเท่านั้น ส่วนลัทธินายทุน และเสรีนิยมนั้น ถือว่ารัฐบาลควรทำน้อยที่สุด เอกชนเป็นใหญ่ ลัทธิทั้งสองนี้สร้างความยุติธรรมและ มีผลร้ายทั้ง ๒ ฝ่าย เพราะฝ่ายคอมมิวนิสต์ย่อมเพิกเฉยในศักดิ์ศรีของมนุษย์ ส่วนลัทธินายทุนถ้าปล่อย ให้ดำเนินไปโดยเสรี ย่อมทำให้เกิดการเบียดเบียนกันได้ง่าย และความมั่งคั่งกับความยากจนจะรุนแรง แตกต่างกันไปยิ่งมากขึ้นในสังคม คนมีเสียเหลือหลาย คนจนยิ่งจนทรุดลง ฉะนั้นผมเห็นว่าวิธีที่เหมาะสม คือทางสายกลาง รัฐบาลไม่แย่งราษฎรทำเสียทั้งหมด และก็ไม่ปล่อยปละละเลยให้ทำกันไปโดยไม่มีขอบ เขต รัฐบาลจะต้องใช้มาตรการการคลังและการภาษีอากรกำกับการกระทำของเอกชน และพยายามส่งเสริม ให้เกิดผลส่วนรวมขึ้นโดยช่วยวางพื้นฐานในการพัฒนาให้ราษฎร

ที่ผมกล่าวถึงรัฐบาลในที่นี้หมายถึงเอกชนผู้มีอำนาจในราชการด้วย ผู้ที่มีอำนาจแล้วมักจะหลงเข้า

ใจไปว่า คนอื่นจะไม่สามารถทำอะไรได้เป็นประโยชน์แก่ชาติ ทั้งนี้ไม่ต้องกล่าวถึงการแสวงหาลาภยศ สมบัติกันตื้อ ๆ ผู้มีอำนาจบางครั้งอาจจะคิดว่าตนต้องเป็นประธานบริษัทนั้นธนาคารนี้ให้ทั่วไปหมด ใครจะ ทำอะไรไม่ได้ ถ้าไม่มาเช่นไหว้เจ้าพ่อด้วยหัวหมูหรือบายศรี ซึ่งในกรณีปัจจุบัน หมายถึงหุ่นลม หุ่นผี และอภิสิทธิ์ในการเก็บภาษีเข้ากระเป๋าของตนและลูกเมีย ผลร้ายเกิดขึ้นเสมอในกรณีเช่นนี้ ทางแก้คือ ถ่อมตนเองลงสักนิด และนึกถึงศักดิ์ศรีของผู้อื่นซึ่งควรเคารพบ้าง ซึ่งรวมทั้งชาวไร่ ชาวนา พ่อค้า และนัก อุตสาหกรรมหรืออีกนัยหนึ่งนึกถึงศีลธรรมบ้าง

(ง) อำนาจในการพัฒนา ในกระบวนการพัฒนาคือการลงทุนสำหรับส่วนรมนั้น ย่อมอดเสียมิได้ ที่จะมีการใช้อำนาจมากกว่าปกติไปบ้าง ในวงราชการย่อมมีการก่อสร้างมาก จ้างคนมาก เงินงบประมาณ รายจ่ายย่อมสูงกว่าปกติ และย่อมจะมีการดำเนินงานโดยเข้มแข็งกว่าปกติ กล่าวกันง่าย ๆ ก็คือ พัฒนา มาก งานก็มาก เงินก็มาก ช่องทางที่จะโกงกัน ทุจริตกันก็มาก เงินคืองาน งานคือเงิน บันดาลสุขให้แก่ ผู้มีอำนาจที่ปราศจากหิริโอตตปละ ผู้ที่รับผิดชอบในการพัฒนาจึงจำเป็นต้องสร้างระเบียบวิธีปฏิบัติป้องกัน ทุจริตและการใช้อำนาจไปในทางมิชอบให้ได้ จึงจะพัฒนาให้ได้ผลสมบูรณ์จริง ๆ

เวลาเราจะก่อสร้างอะไร ถ้าเรามีเงินพอ เราก็หาซื้อสิ่งที่ดีที่สุด ฎกที่สุดทั่วโลกได้ สำคัญอยู่ที่ วางระเบียบให้รัดกุมและหาคนซื้อสัตย์มาดำเนินการ เท่านั้นยากพออยู่แล้ว แต่ถ้าเราไม่มีเงินพอ ผู้ที่ต้อง การจะขายของและถือโอกาสทำประโยชน์ส่วนตัว ย่อมจะมีทางยั่ววนเราได้ง่าย โดยยอมให้ติดหนี้ไว้ แต่ต้อง ซื้อของของเขา (อย่างที่เรารู้จักว่า Supplier's Credit) กรณีเช่นนี้เปิดช่องทางให้ทุจริตและเอารัดเอา เปรียบได้ง่าย เอกชนหรือรัฐบาลก็เหมือนกัน ฉะนั้น จึงจำเป็นต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ

ในการพัฒนารัฐบาลจำเป็นต้องจ่ายเงินมากกว่ากรณีปกติและเพื่อการนี้รัฐบาลจะหวังเก็บภาษี อากรมาใช้จ่ายทั้งหมดนั้นย่อมเป็นที่เดือดร้อน จึงจำเป็นที่รัฐบาลจะต้องกู้เงินมาจ่ายพัฒนาการกู้เงินแบ่ง ออกเป็นกู่ภายในประเทศและกู่จากต่างประเทศ การกู้เงินภายในประเทศนั้น มีข้อพึงระวังอยู่มิให้การกู้นั้น ก่อให้เกิดเงินเฟ้อ ถ้ากู่จากธนาคารกลางมาก ๆ แล้ว ธนาคารกลางต้องพิมพ์ธนบัตรออกมามาก ๆ เพื่อ ให้กู่ ย่อมจะเกิดเงินเฟ้อได้ง่าย การกู่จากประชาชนหรือบริษัทหรือกองทุนเอกชนซึ่งเป็นเงินออม จะผ่าน ธนาคารออมสินหรือไม่ก็ตาม เป็นการกู่ที่ไม่เกิดเงินเฟ้อ ส่วนการกู่เงินจากต่างประเทศนั้น มีประเด็นที่ จะต้องระวังคือ อย่าให้เกิดพอกพูนเป็นหนี้สินล้นพ้นตัว ควรจะกำหนดจำกัดไว้ให้แคบคายรอบคอบว่า ไม่ให้เกินความสามารถชำระหนี้แต่ละปี โดยใช้หลักประมาณรายได้จากการส่งสินค้าออกเป็นเกณฑ์ เรื่องนี้รัฐบาลไทยมีความรอบคอบพอได้วางหลักเกณฑ์กำหนดไว้ดังกล่าวข้างต้น และได้มอบหมายให้ กรรมการบริหารของสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติและอนุกรรมการพิจารณาการก่อหนี้ (อ.พ.น.) ของ กรรมการบริหารนั้น เป็นพนักงานคอยพิจารณาอยู่เสมอ

มีเจ้าลัทธิประหลาดบางคนออกความเห็นว่ ประเทศด้อยพัฒนาอย่างไทยเรานี้ป้องกันการโกงกัน ได้ยาก และยิ่งมีการพัฒนาแล้วก็ยิ่งป้องกันยาก และมีหน้าซำยังกล่าวต่อไปอีกว่าถ้าเราปล่อยให้โกงกัน เสียบ้างจะพัฒนาได้เร็วขึ้น ลัทธินี้เป็นลัทธิอุบาทว์ จะพัฒนากันให้พิสดารไปเช่นนั้นได้อย่างไร ถ้าเราจะ ปลอ่ยให้ศีลธรรมเสื่อมโทรมไปเพื่อพัฒนากันให้สะดวก แม้ว่าจะเป็นความจริงก็อย่าพัฒนาเสียดีกว่า อยู่ กันเฉย ๆ มีความสุขกว่า แม้ว่าจะด้อยวัตถุไปบ้าง แต่ลัทธิอุตริดังกล่าวไม่มีหลักวิชาเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์

หรือศีลธรรมสนับสนุนประการใด ถ้าประเทศใดมีการโกงกันมากเท่าใด ก็ย่อมเป็นอุปสรรคในการพัฒนา มากเท่านั้น และพอเปิดโอกาสให้โกงกันได้ ก็ยิ่งโกงกันใหญ่ ตัวอย่างประเทศที่ได้รับความเสียหายในเรื่องนี้ก็มีอยู่ในระยะก่อนปัจจุบันหลายประเทศ เช่น อินโดนีเซีย ซาณา และประเทศอื่น ๆ ในอาฟริกาหลายประเทศ

ตอนที่ ๓ การพัฒนาคน

ในช่วงโม่งสุดท้ายนี้ผมตั้งใจจะพูดให้น้อย เพื่อเปิดโอกาสให้ท่านผู้ฟังได้อภิปรายโต้แย้งคำบรรยายของ ผม หรือตั้งคำถามเพื่อให้ขยายความที่ยังบรรยายมิได้แจ่มแจ้ง และหวังว่าท่านผู้ฟังจะร่วมมือในการนี้ แต่ก่อนที่จะเปิดอภิปรายทั่วไป ผมใคร่จะเสนอความคิดเห็นบางประการเกี่ยวกับเรื่องที่สำคัญยิ่งสำหรับทั้งศาสนา ศีลธรรม และการพัฒนา เรื่องนั้นคือ เรื่องของคน

การพัฒนาคน หมายถึง การศึกษาสำหรับคนที่ยังเยาว์วัยและเข้าสถานการศึกษา แต่ความหมายกว้างขวางรวมถึงคนที่พ้นจากวัยและเกณฑ์การศึกษาแล้ว เราจะช่วยคนทั้ง ๒ ประเภทนี้ให้เป็นคนดีมีความรู้ มีความสามารถทำงานที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคมได้อย่างไร เรื่องที่ควรจะพูดเรื่องนี้ยืดยาวมากพอที่จะเป็นหัวข้อปาฐกถาอนุสรณ์ ซินแคลร์ ทอมป์สัน อีก ๑ ปี ผมจะขอเสนอแต่เฉพาะหัวข้อสำคัญ ๆ สั้น ๆ

สำหรับเด็กเล็กตั้งแต่ ๖-๗ ขวบขึ้นไป รัฐบาลมีหน้าที่ที่จะอำนวยความสะดวกให้ทั่วถึง ขณะนี้เรายังไม่สามารถทำให้เด็กทุกคนเข้าเรียนได้ตามกำหนด แต่การแก้ปัญหาข้อนี้เป็นเรื่องสำคัญที่สุดเรื่องหนึ่งในการพัฒนาชาติ ตราบใดที่เด็กของเรายังไม่สามารถอ่านเขียนได้ ผู้ใหญ่ทั้งหลายควรจะมี ความละอายใจเพราะบกพร่องในหน้าที่ ทั้งด้านศีลธรรมและการพัฒนา

การอำนวยความสะดวกศึกษานี้ เจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษาอ้างว่าทำเร็วไม่ได้ เพราะครูส่วนมากขาดคุณวุฒิ ข้ออ้างนี้ผมไม่เห็นด้วยเลย คุณวุฒิสำหรับครูที่สอนชั้นประถมศึกษาชั้นไม่สูงนักสำหรับวิชาการ (ปัญญา) แต่สูงยิ่งนักสำหรับความอดสาหะ (วิริยะ) ครูเป็นจำนวนมากต้องการจะปรับปรุงวิทยฐานะของตนจนลืมไปว่าตนมีหน้าที่สอนเด็ก บางคนไม่เอาใจใส่การสอน แต่เอาใจใส่การเรียนและการสอบเลื่อนวิทยฐานะของตนเองมากเกินไป และครูใหญ่ ศึกษานิเทศก์ส่วนใหญ่มักจะไม่กวัดขันตรวจตราการปฏิบัติงานของครู การเกิดทุนวิทยฐานะของครูแทนความอดสาหะวิริยะของครูนั้น เป็นการละเมิดศีลธรรมและขัดขวางการพัฒนา

การศึกษาชั้นมัธยมศึกษาชั้น ไม่บังคับสำหรับเด็กทุกคนในปัจจุบันนี้ แต่ถ้ามีเด็กเข้าเรียนในชั้นมัธยมมากเพียงใดบ้านเมืองก็จะมีช่องทางเจริญได้เร็วขึ้นเพียงนั้น ญี่ปุ่นเป็นตัวอย่างที่ดีในเรื่องนี้ การอำนวยความสะดวกศึกษาชั้นมัธยมนี้ต้องกระทำโดยมีความมุ่งหมาย ๒ ประการ ประการหนึ่ง ให้วิชาการแตกฉานดีพอสมควร และอีกประการหนึ่ง ต้องส่งเสริมให้นักเรียนแยกออกเป็น ๒ ทาง คือ ผู้ที่จะเรียนชั้นอุดมต่อไปทางหนึ่ง กับผู้ที่จะเรียนจบชั้นมัธยมและออกไปทำงานประกอบอาชีพ ฉะนั้นจึงควรจัดการศึกษาให้สูงทางวิชาการสำหรับนักเรียนประเภทแรกและให้สูงพอทางวิชาชีพ (อาชีวศึกษา) สำหรับนักเรียนประเภทหลัง

สำหรับนักเรียนที่ออกจากการศึกษาในโรงเรียนไปในชั้นประถมก็ได้ หรือในชั้นมัธยมก็ได้ ยังจัดว่าได้รับความรู้เพียงพอแก่สถานการณ์ปัจจุบันและความต้องการด้านพัฒนามิได้ เพราะเรียนน้อยเกินไป รัฐบาลจำเป็นต้องจัดการศึกษาอบรมนอกโรงเรียนต่อไปให้ด้วย และต้องดำเนินการจริงจัง โดยให้หนักไปในด้านให้รู้หนังสือสำหรับชั้นประถม และฝึกอาชีพให้ความรู้พิเศษสำหรับนักเรียนที่ออกชั้นมัธยม

นักเรียนชั้นอุดมศึกษาหรือมหาวิทยาลัยนั้น นับได้ว่าเป็นชั้นปัญญาชน การศึกษาต้องอำนวยให้นักเรียนชั้นนี้รอบรู้วิชาการทั่วไปกว้างขวางพอสมควร ให้รู้จักหน้าที่ความรับผิดชอบของปัญญาชนในประเทศ และให้รู้วิเศษเฉพาะของตนให้ลึกซึ่งจริงจนประกอบอาชีพเป็นผู้นำคนอื่นได้

แต่ไม่ว่าจะเป็นนักเรียนชั้นประถม มัธยม หรืออุดม พวกเราที่เป็นผู้ใหญ่ควรจะต้องเป็นหน้าที่ที่จะให้ความรู้ทางศีลธรรมให้รู้ผิดรู้ชอบ ให้ถือทัศนคติทางธรรมอันถูกต้อง มิใช่คะนองเห็นการเสพสุรา เสเพล การโกง เป็นการประพฤติก่อนแก่ควรกระทำเป็นปกติวิสัย และการกระทำเรื่องนี้ให้ได้ผลจริง ผู้ใหญ่ต้องทำเป็นตัวอย่างให้เห็น ไม่ใช่บอกว่าผู้ใหญ่ทำได้อย่างหนึ่งแต่เด็กต้องทำอีกอย่างหนึ่ง และตัวอย่างที่ต้องการให้ทำนั้นต้องเริ่มตั้งแต่บ้าน บิดามารดา ต่อมาถึงครูบาอาจารย์ และผู้มีชื่อเสียงในวงราชการและสังคมทั้งหลาย ความประพฤติชั่วของเด็กและเยาวชนนั้นไม่ใช่เกิดจากการละเมิดศีลธรรมของเด็กและเยาวชน แต่มีสาเหตุมาจากการละเมิดศีลธรรมของผู้ใหญ่เป็นสำคัญ

ทุกวันนี้เราบ่นกันว่า เด็กนักเรียนแกมมะเหรกเงเร นักศึกษาและนิสิตก่อการไม่สงบ หัวแข็ง ยกพวกตีกัน ขว้างระเบิดกันและกัน บ่นก็บ่นไป และพวกเราบิดามารดาครูบาอาจารย์จะอย่างไรกัน ผมอดคิดไม่ได้ว่า ผู้ใหญ่เรานี้ช่วยตัวเองและช่วยเด็กได้ ด้วยวิธีซึ่งศาสนาทั้งพุทธและคริสต์สั่งสอนไว้ วิธีนั้นคืออาศัยความรัก ความเมตตา และการปฏิบัติตนเป็นตัวอย่าง เมื่อเด็กและผู้ใหญ่มีความรักผูกพันกันจริง เด็กและผู้ใหญ่จะเกิดความเชื่อถือซึ่งกันและกัน พุดจากันพอเชื่อฟัง ความรักเป็นอาหารทิพย์เลี้ยงโลกไม่ว่าเราจะถือกำเนิดมาเป็นชาวพุทธหรือชาวคริสต์